

KRZYSZTOF K. TARGOŃSKI

EUCHARYSTIA W DRUKOWANYCH POŁONIKACH LUBELSKICH XVII WIEKU

Kościół, dopełniając w swym posługiwaniu dzieła Chrystusa, zawsze był świadomy, że Eucharystia, będąc uobecnieniem zwycięstwa i tryumfu śmierci Pana, dziękczynieniem i uwielbieniem w Duchu Świętym¹, jest punktem centralnym, z którym wiążą się i do którego zmierzają sakramenty, wszystkie kościelne posługi, dzieła apostołstwa i cała ewangelizacja². Tajemnica ta, która jest źródłem i szczytem całego kultu Kościoła i całego życia chrześcijańskiego³, jest również tematem wiodącym Kongresów Eucharystycznych, podczas których wierni starają się głębiej wniknąć w nią duchem⁴.

Zapowiedziany na rok 1987 II Krajowy Kongres Eucharystyczny⁵ chce nawiązać do krajowych doświadczeń w tym względzie⁶, a tym samym wskazać na ile duch Kongresu wyrasta z polskiej tradycji eucharystycznej.

¹ KL 6.

² DK 5.

³ Eucharisticum Misterium, Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów o kulcie tajemnicy eucharystycznej z 25 maja 1967, 3.

⁴ Tamże 67.

⁵ Komunikat z 210 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, Warszawa 8 XI 1985, 1.

⁶ W Polsce: I Ogólnokrajowy Kongres Eucharystyczny Poznań 1930; cztery Kongresy Diecezjalne: 1928 w Łodzi, 1931 w Kaliszu, 1936 w Przemyślu, 1977 w Bydgoszczy. Por. S. Szymański, Kongresy Eucharystyczne (w) EK t. IV k. 1278-1279.

Zapowiedź Kongresu zachęciła, aby spojrzeć na zabytki drukarstwa lubelskiego celem ukazania najstarszych drukowanych świadectw kultu eucharystycznego.

W artykule tym przedstawiamy trzy starodruki lubelskie, polonika XVII wieku, które możemy określić jako druki związane z Eucharystią.

I. ROK 1631

Rok ten przynosi, zamieszczoną w druku pasywnym, propozycję modlitw podczas Mszy św. Edycji dokonano w Drukarni Pawła Konrada⁷. Jest to jeden z pierwszych druków lubelskich⁸.

a) tytuł

ZABAWA / Z IEZVSEM / PRZEZ / Mszą / Przez tegoż Authora / napisana. (w)

KROL BOLESNY / IEZVS CHRISTVS / PRZES / X. MARCINA HINCZE SOCIETA / TIS IESV OPISANY. / PRZYDANA IEST Y / ZABAWA / Przy Mszy tegoż Authora / Z pozwoleniem Starszych / W LVB-LINIE / W Drukarni Pawła Konrada.

b) autor

Karta tytułowa wyraźnie wskazuje autora. Jest nim O. Marcin Hińcza, jezuita polski, popularyzator teologii⁹. Żył w latach 1592 - 1663, pracował w Gdańsku, Krakowie, Wilnie, Toruniu; umiera w Poznaniu. Jest autorem co najmniej 9 druków¹⁰, wśród których — interesujący nas: *Krol bolesny... Zabawa... 1631* — druk lubelski, jest pierwszym dziełem autora¹¹.

⁷ Drukarnia Pawła Konrada jest pierwszą polską drukarnią lubelską, działającą od roku 1630. Wcześniej, od początku XVII w., działały w Lublinie prawdopodobnie aż dwie drukarnie żydowskie. Por. P. Gdula, *Drukarstwo lubelskie (w) Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Vol. VIII. 2 Sectio F 1953. Lublin 1957 s. 46, 49.*

⁸ Jako pierwszy druk Pawła Konrada uznaje się *Słonecznik... Drexeliusa... M. DC. XXX (E. XV. 317; Gdula P. op. cit. s. 49)*; w roku następnym, 1631, ukazały się u Konrada dwa druki: *Hińcza... Krol bolesny... (E. XVIII. 200) (i) Kołęcki... Kazanie na pogrzebie... (E. XIX. 413).*

⁹ Por. ks. L. Grzebień SJ, *Hińcza Marcin (w) Słownik polskich teologów katolickich. Red. ks. H. Wyczawski OFM. Warszawa 1982 t. 2 s. 50 - 51.*

¹⁰ Były to: *Chwała z krzyża... Kraków 1641; Gloria in excelsis... Kraków 1636; Głos Panski... Wilno 1643; Kleynot koronny... Kraków 1638; Złota Korona... Kraków 1636; Król bolesny... Lublin 1631; Król Bolesny... Kraków 1635; Król Bolesny... Kraków 1645; Matka Bolesna... Kraków 1665; Płęsy anyołow... Kraków 1636; Płany Jezusa... Kraków 1638; Rex dolorum... Cracoviae 1636. Por. E. XVIII. 199 - 202; ks. L. Grzebień SJ. op. cit. s. 50 - 51.*

¹¹ Być może ostatnią korektę druku czynił Hińcza w Krakowie, skoro Dedy-

c) ogólna charakterystyka druku¹²

Zabawa jest, podaną przez autora, propozycją pełniejszego, modlitewnego przeżywania Mszy św. Najlepiej oddaje to słowo wprowadzające Hińczy¹³, w którym on sam określa „Zabawę” jako naukę, która przechodząc przez czytanie, myślenie, zapamiętywanie, osiągnie poziom „medytowania całą Mszą... językiem wewnętrznym Boga”¹⁴. Należy dodać, iż „Zabawa” miała tak duży związek z poprzedzającymi ją rozmyślaniami pasywnymi, że nigdy nie była wydana samodzielnie¹⁵, ale musiała należeć do druków popularnych, skoro powtórnie wydano ją już w tym samym roku w Lublinie¹⁶, a potem jeszcze dwukrotnie w języku polskim i raz w tłumaczeniu łacińskim w Krakowie¹⁷.

Poszczególne części Mszy św. w „Zabawie” towarzyszą, wypowiedziane językiem popularnej teologii, modlitwy-komentarze.

Druk został wydany w 1618; liczy s. 20. Krol bolesny zamieszcza odpis aprobaty diecezjalnej z datą 17.9.1631¹⁸ oraz zakonnej z 10.8.1631²⁰. Biblioteki polskie przechowują aktualnie²¹ 5 egzemplarzy lubelskiego wydania Krola bolesnego²² i znacznie więcej egzemplarzy wydań późniejszych²³.

kację kończy tekstem: w Krakowie, z Collegium SS. Apostołów Piotra y Pawła, dnia 10. Sierpnia, Roku Panskiego, M. DC. XXXI. (s. 5 nlb.).

¹² Analizie poddajemy — w druku tekst samodzielny i pierwszorzędnie nas interesujący — Zabawa...

¹³ Krotką zabawę przez Mszą z Jezusem / przyłączyłem Męce Jezusowej; podawszy naukę co się w każdej częście Mszey dzieie / abyś na Mszey która się odprawuie na pamiętkę umęczonego Jezusa / y iest ofiarą bez krwi wylania umiał się nabożnie bawić y pożytecznie. Stanieć to za tak wiele kart / ktore w twoich modlitwach ztakim rozerwaniem / prętko / żeć gęba ustaie / przebiegasz / mało z tąd pożytku odnosząc / y przy ogniu będąc / od zimna drząc. bo tą krotką zabawą opisaną czytając onę wprzod choć samą myślą / żebyś częstym czytaniem w pamięć sobie onę wbić mogli sprawisz to / iż na kształt medytowania / całą Mszą / ięzyka ciała nie ruszywszy / ięzykiem wewnętrznym Boga chwalić będziesz / y z nim się duszo ziednoczywszy / miłością się ku niemu gorącą zapalisz. (s. 2).

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Co zgodnie podkreślają Estreicher i ks. L. Grzebień SJ.

¹⁶ Estreicher mówi: Toż, inne odbicie... w 8-ce. E. XVIII. 200; ks. L. Grzebień SJ. op. cit. s. 51.

¹⁷ Krol bolesny... Zabawa... w Krakowie 1635 (i) 1645 (oraz) Rex dolorum... Cracoviae... 1636... Tłumaczył z polskiego na łacińskie X. Wojciech Korycki SJ. Por. E. XVIII. 200 - 201; ks. L. Grzebień SJ. op. cit. s. 50 - 51.

¹⁸ Krol bolesny liczy ss. 16 nlb., 255 (1 - 161, 163, 163 - 255), 1 nlb. (i) Zabawa: ss. 1 - 20.

¹⁹ s. 13 nlb.

²⁰ s. 14 nlb.

²¹ Dane Centralnego Katalogu Starodruków; listopad 1985.

²² Są to Ossol XVII - 2277 - II; PTPN 9122 I; BN XVII. 2. 347; BN XVII. 2. 859 adl. (def., bez Zabawy); WB Publ XVII. 1. 334; notowany w Katalogu Centralnym egzemplarz BJ 270166 I — zaginął.

²³ Katalog Centralny Starodruków notuje 20 egz. wydania krakowskiego z 1635, 13 egz. wydania z 1645, 22 egz. wydania łacińskiego z 1636.

d) zawartość druku

Druk tworzy 31 tytułów ubogaconych modlitewnym komentarzem — tylko 3 stanowią wyjątek. Tytuły te wyznacza struktura liturgii Mszy św. oraz kolejne tworzące ją elementy. Zawartość druku zilustrują najlepiej przedstawione tytuły oraz dwa wybrane teksty modlitewnych komentarzy.

ZABAWA Z IEZVSEM PRZEZ Mszą.

W Jmię Oyca y Syna y Ducha świętego (s. 3 - 4)

Introibo (s. 4)

Confiteor (s. 5)

Po Spowiedzi y Oremus (s. 5)

Introit Kirye eleison (s. 5 - 6)

Gloria (s. 6 - 7)

Dominus vobiscum, etc. Oremus (s. 7)

Epistola (s. 8)

Tu możesz Epistolę czytać (s. 8)²⁴

Deo gratias (s. 8)

Ewangelia (s. 8 - 9)

Czytaj Ewangelię (s. 9)

Mow tu Kreda (s. 9)

Ofiara (s. 10 - 11)

Orate Fratres (s. 11)

Prefatia abo Przedmowa (s. 11 - 12)

Kanon po Sanctus (s. 12 - 13)

Elewacya:

ZNam Boże moy / że Kapłan przy Ołtarzu twym bierze na się osobę Chrystusa / chcąc iuż poświęcić ciało święte twoie. Widzę że Anyołowie się wysypią z nieba aż na ziemię do Pana swego / aby mu pokłon niski oddali; z ktoremi się ia też poniżając / wołam na cię podwyższonego z głębokości serca mego: Tyś iest Chrystus Syn Boga żywego; więc y z świętym Thomaszem: Pan moy y / Bog moy: y z dziećmi Jerozolimskimi: Błogosławiony który przyszedł w imię Pańskie. Oto Bog duszo w rękach Kapłańskich: oto Jezusa piastuią. Tyś iest / któryś kiedyś na krzyżu był podniesiony za mnie. Tyś iest / któryś godny wszelakiej czci y chwały. Weselę się że cię podnoszą / aby cię czczono / któryś przedtym przy podniesieniu był wzgardzony. Rzekłeś Panie: Ja kiedy będę podniesiony od ziemi / pociągnę wszystko do siebie; otoś teraz podniesiony / podnieśże duszę moię tam gdzie siedzisz na prawicy Oyca niebieskiego²⁵.

²⁴ Tytuł nie posiada towarzyszącego tekstu.

²⁵ s. 13 - 14.

Możesz ieszcze te Akty czynić przy podniesieniu (s. 14)

Akt wiary (s. 14 - 15)

Akt nadziei (s. 15)

Akt Miłości (s. 15 - 16)

Możesz insze Akty czynić pokorey dziek czynienia prośb (s. 16)²⁶

Po Elewacyey Memento za dusze (s. 16 - 17)

Za samego siebie (s. 17)

Mow Oycze nasz (s. 17 - 18)

Gotuy się do duchowney Kommuniey (s. 18)²⁷

Pax Domini (s. 18)

Agnus Dei (s. 19)

Kommunia:

PANIE MAIESTATU nieskończonego / niegodzienemci ia / abyś wszedł do serca mego. A com ia iest względem ciebiec ale tylko rzec słowem / choć cię nie przyimuję tylko duchownie / ty słowem samym uzdrowić duszę moję możesz / boś ty wszechmocny / hoyny / a ia nędzny / lichy / ubogi²⁸.

Kollekty (s. 19 - 20)

II. ROK 1689

Rok ten przynosi wydanie w Lublinie druku w całości poświęconego Eucharystii. Druk ten wydaje, działająca już siódmy rok²⁹, Drukarnia Jezuitów.

a) tytuł

PRZYGO / TOWANIE / Do / Przyimowania / SAKRAMENTU / Najswiętszego. / Przez / STANISŁAWA / SKIBICKIEGO / Societatis IESV. / Za dozwozeniem Starszych / do Druku podane. / W LVBLINIE / Roku 1689.

b) autor

Tekst karty tytułowej wyraźnie wskazuje autora. Jest nim O. Stanisław Skibicki, jezuita. Źródła bibliograficzne³⁰ podają kilka szczegó-

²⁶ Tytuł bez komentarza.

²⁷ Tytuł bez tekstu.

²⁸ s. 19.

²⁹ Od roku 1683 działa w Lublinie jedyna drukarnia jezuicka. Por. P. Gdula op. cit. s. 55 - 56.

³⁰ Biblioteka pisarzyw asystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego... przez X. Jozefa Brown... przekład z łacińskiego X. Władysława Kiejnowskiego... Poznań 1862 s. 380; Bibliothèque de la Compagnie de Jésus... par Carlos Sommervogel,

łów o życiu autora. Urodzony 7 maja 1607 roku, do Towarzystwa Jezusowego wstąpił 28 lipca 1631, profesję czterech ślubów złożył 1 listopada 1665, prawie 30 lat był kaznodzieją, jest autorem 4 druków³¹, spośród których — najbardziej nas interesujący druk lubelski — jest notowany tylko przez Estreichera³². Skibicki zmarł w Krakowie 14 marca 1690 roku.

c) ogólna charakterystyka druku

Druk jest monotematycznym zbiorem modlitw towarzyszących przyjmowaniu Eucharystii. Pierwsza, przedstawiona w druku propozycja modlitw przed i po przyjęciu Najświętszego Sakramentu, jest uzupełniona przez poszerzony tematycznie repertuar modlitw przeznaczonych na poszczególne dni tygodnia. Modlitwom towarzyszą dość liczne cytaty biblijne oraz kilka zapożyczonych z pism Ojców Kościoła, które służą jako motto do tekstów.

Druk lubelski jest powtórzeniem³³, wcześniejszego o 4 lata, wydania kaliskiego³⁴. Wydany w 12, liczy ss. 289, z błędami w paginacji³⁵ oraz dwukrotnie powtarzającym się złym wszyciem kart w składzie druku³⁶.

Poza ogólną informacją w tekście karty tytułowej³⁷, brak bliższych danych o kościelnej aprobacie druku. Obecnie znamy w Polsce tylko jeden egzemplarz tego druku³⁸.

d) zawartość druku

Dla ukazania zawartości zbioru przedstawiamy strukturę druku wraz z tytułami części (również dni tygodnia); dla bliższej zaś znajomości

S. J. Bruxelles MDCCCXCVI t. 7 k. 1288; *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce...* wystawiony przez Adama Jochera... Wilno 1857 t. 3 4360; E. XVIII. 176 - 177.

³¹ Snopek (snopeczek) miry... Kalisz 1683; *Medytacje 31 o męce paskiej...* Kraków 1683; *Dusz (dusze) pod cieniem Drzewa żywota... zabawa...* Kalisz 1685; *Przygotowanie do przyjmowania Sakramentu Najświętszego...* Kalisz 1685 (i) Lublin 1689.

³² Brown, Sommervogel, Jocher wymieniają tylko wydanie kaliskie *Przygotowania*.

³³ Jest to powtórzenie z małą zmianą; wydanie lubelskie opuszcza trzy piątkowe Akty: III, IV, V. Por. p. 54.

³⁴ Wydanie kaliskie wymieniają Brown, Sommervogel, Jocher, Estreicher. Por. p. 32.

³⁵ Por. ss. (1 - 3), 4 - 24, (25), 26 - 30, 33, 30, 33 - 58, (59), 60 - 78, (79), 80 - 108, 119, 110 - 146, 151 - 152, 149 - 150, 147 - 148, 153 - 160, 165 - 166, 163 - 164, 161 - 162, 167 - 183, 84, 185 - 191, (192), 193 - 215, 217 - 245, 249, 247 - 263, 26, 265 - 289.

³⁶ Por. powyżej zestawienie stron pomiędzy ss. 146 - 153 i 160 - 167, gdzie ciągłość tekstu jest zachowana zgodnie z oznaczeniem stron, te zaś zostały — w złej kolejności — wszyte.

³⁷ Za dozwoleniem Starszych do Druku podane.

³⁸ Dane Centralnego Katalogu Starodruków z listopada 1985; jest to egzemplarz BUW 4 g. 14.8.79.

treści, tytuły wszystkich modlitw (akty) części pierwszej ogólnej oraz wybranych trzech dni tygodnia: niedzieli, czwartku i soboty³⁹.

Wstęp do przygotowania przyjmowania Sakramentu Najświętszego⁴⁰.

Akt I. Modlitwa przed Komunią do Boga Ojca; Akt II. Prośba do Jezusa Chrystusa Syna Bożego; Akt III. Prośba do Ducha Świętego; Akt IV. Do Przenajświętszej Maryey; Akt V. Wiary i wyznawania Boskiej i ludzkiej natury Chrystusowej, w Najświętszym Sakramencie; Akt VI. Żalu za grzechy; Akt VII. Vpokorzenia samey siebie; Akt VIII. Miłości Boga nade wszystko; Akt IX. Nadzieie. Akt X. Gorącego pragnienia⁴¹.

Dziękczynienie Po Przyjęciu Sakramentu Najświętszego.

Akt Wiary; Akt kłaniania się i przywitania; Akt zadziwiania się i wyznawania nędze, i grzechow serca, do którego Bog przychodzi; Akt wyznania Boskiej w Sakramencie Najświętszym przeciwko człowiekowi szczodroblivości; Akt przypomnienia dobrodzieystw Boskich i pokorne za nie dziękowanie; Akt oświadczenia ludzkiej, przeciwko Bogu w Sakramencie Najświętszym przytomnemu, szczodroblivości; Dalsze zabawienie się z przyjętym w Sakramencie Najświętszym Chrystusem Iezusem prawdziwym Bogiem; Iezus Chrystus Bog prawdziwy, Bog który świat wszytek zbudował, przychodzi w Sakramencie Najświętszym do ciebie, aby to, co w tobie iest zepsowanego naprawił; Iezus Chrystus, w Przenajświętszym Sakramencie, iest pokarmem nieśmiertelności; Iezus Chrystus w Sakramencie Najświętszym, iest nam zadatkiem chwały wieczney; Sakrament Przenajświętszy Ciała Chrystusowego, iest strawne i posiłek w drodze, z doczesnego do wiecznego żywota⁴².

Przygotowanie w osobności do przyjmowania Sakramentu Najświętszego... Przedmowa⁴³.

Rozdzielenie dni tygodniowych⁴⁴.

Pospolita do namienionych sposobow gotowania się do przyjmowania Sakramentu Najświętszego intencya⁴⁵.

³⁹ Zachowujemy oryginalny język tekstów, pomijając — dodane w niektórych tytułach — odniesienia do miejsc biblijnych lub dzieł Ojców Kościoła.

⁴⁰ s. 3 - 7.

⁴¹ s. 7 - 30.

⁴² s. 30 - 58.

⁴³ s. 59 - 62 (i charakterystyczny fragment:) ustawiczność iednego... sposobu zwykła nieiako w zwyczaj zachodzić, a z zwyczajai rodzi się oziembłość Ducha: tedy na uchronienie się tego, zdało mi się różne na każdy dzień ku temu namienić sposoby, żeby ztąd z większą serca gorącością, a ztym z większym zbawiennym pożytkiem, każdy swoje, do przyjęcia Sakramentu Najświętszego, mógł, sporządzić przygotowanie (s. 61).

⁴⁴ s. 62 - 63.

⁴⁵ s. 63 - 69.

Dzień Niedzielny. Staw sobie Chrystusa w Sakramencie Najświętszym pod Krolewską osobą.

Akt wiary i wyznania prawdziwego Bostwa i człowieczeństwa Chrystusowego w Sakramencie Najświętszym; Akt boiaźni w przystępowaniu do Krola i Krolewskiego w Sakramencie Najświętszym stołu; Akt stawienia się przed Krolewskim sądem Chrystusowym, w serdecznym żalu za obrazę grzechem Boskiego maiestatu; Vznaiąc niegodność twoię, proś Chrystusa, aby cię weselną ozdobił szatą, w ktoreybyś do Krolewskiego, Sakramentu Najświętszego stołu, według upodobania iego stawić się mogła; Ośmielenie się na przystąpienie do Sakramentu Najświętszego z proźbą o oświecenie serca, i samym Bogiem napełnienie; W zbudzenie zbawiennego łaknienia i pragnienia w przystępowaniu do Krolewskiego Stołu, Sakramentu Najświętszego⁴⁶. (Po Przyjęciu Sakramentu Najświętszego⁴⁷.

Akt I. Wyznanie Boskiej i ludzkiej natury Chrystusowej w najświętszym Sakramencie; Akt II. Kłaniania się pokorne przed Krolewskim Chrystusowym w Sakramencie Najświętszym maiestatem; Akt III. Wyznanie poddaństwa i oddanie się Chrystusowi; Akt IV. Proźba do Chrystusa Zeby on tylko sam krolował w duszy, i sposobił ią na wykonanie we wszystkim Boskiej woli swoiey; Akt V. Wniesienie różnych prośb do Krolewskiego Chrystusowego maiestatu; Dalsze przed sądową Królewską Chrystusową Stolicą proźby⁴⁸.

Przygotowanie Do Sakramentu Najświętszego idąc do zakrytego Osobami Chleba, prawdziwego Boga iako Oyca. Na dzień Poniedziałkowy⁴⁹.

Przygotowanie. Do przyjmowania Sakramentu Najświętszego idąc do zakrytego osobami chleba Chrystusa, iako do Sędziego. Na Dzień Wtorkowy⁵⁰.

Przygotowanie Do Najświętszego Sakramentu Na Dzień Srzedny. Idąc do Chrystusa iako do Medyka uzdrawiającego wszystkie niemocy⁵¹.

Przygotowanie Do Przyjmowania Sakramentu Najświętszego, Na Dzień Czwartkowy. Idąc do Chrystusa, iako do Pasterza. Akt. I. Wszyscyśmy iako owce zbłądzili, każdy na drogę swoię ustąpił; Akt II. Oto ia szukać będę owiec moich, i wybawię ie ze wszystkich mieysc, na ktore były rozproszone, w dzień pochmurny i mglisty; Akt III. Znam owce moie, i znaią mię moie; Akt IV. Zbłądziłam iako Owca; Akt V. Iam iest

⁴⁶ s. 70 - 84.

⁴⁷ Tekst ten, opuszczony w druku, dodajemy, analogicznie do innych dni tygodnia.

⁴⁸ s. 84 - 98.

⁴⁹ s. 98 - 139.

⁵⁰ s. 139 - 166.

⁵¹ s. 167 - 196.

Pasterz dobry, dobry Pasterz daie duszę swoię za owce swoje; Akt VI. Ia będę karmił owce swoje; Akt VII. Bierzcie i iedzcie, to iest Ciało moje⁵².

Po Przyjęciu Sakramentu Nayświętszego.

Akt I. Iako nawiedza Pasterz trzodę swoię, tak ia nawiedzam owce moje; Akt II. Ia znam owce moje, i znaia mię moje; Akt III. Owce moje głosu mego słuchaia, i znaia głos moy; Akt IV. Gdy własne owce wypuści, idzie przed niemi, a owce idą za nim; Akt V. Iam przyszedł, aby owce moje żywot miały, i obficiey miały⁵³.

Przygotowanie Do Przyjęcia Sakramentu Nayświętszego. Na Dzień Piątkowy. Idąc do Chrystusa iako do Odkupiciela⁵⁴.

Przygotowanie Do Przyimowania Sakramentu Nayświętszego Na Dzień Sobotny. Idąc do Chrystusa iako do Oblubieńca. Obiaśnienie tego, iako się dusza ludzka Chrystusowi Prawdziwemu Bogu, iako Oblubieńcowi zaślubie; Powstan, pospiesz się przyiaciołko moia, gołębico moia, śliczna moia, a przydź; Proźba o łaskę oświecaiać; Akt wiary i wyznania prawdziwego Bostwa, i człowieczeństwa Chrystusowego, w Przenayświęt: Sakramencie; Pokorne własney podłości wyznawanie; Wroc się, która się odwracasz odemnie, mowi Pan, a ia, nie odwrocę twarzy moiey od ciebie; Zaślubię cię sobie w sprawiedliwości, i w sądzie; Wyznanie grzechow, i żal za nie; Zaślubię cię w miłosierdziu, i litości. Mowi Bog; Zaślubię cię sobie w wierze;

Oto Oblubieniec przychodzi⁵⁵.

Po przyjęciu Sakramentu Nayświętszego.

Znalazłam ktorego miłue dusza moia; Przywitanie w Sakramencie Nayświętszym, Iezusa prawdziwego Boga; Pokorne własney wyznanie podłości; Vskarzenie się; Nagotowałeś w oczach twoich stoł, przeciwko tym ktorzy mię trapią; Oddanie się Iezusowi w Sakramencie Przenayświętszym; Kochany moy mnie⁵⁶.

III. ROK 1691

Rok ten przynosi trzeci, związany z tajemnicą Eucharystii, druk, który wydaje, w dziewiątym roku pracy⁵⁷, Drukarnia Jezuitów.

⁵² s. 197 - 211.

⁵³ s. 211 - 225.

⁵⁴ s. 226 - 261 (wydanie lubelskie pominęło w modlitwach piątkowych trzy Akty: III, IV, V; Akty te wydanie kaliskie podaje na ss. 304 - 322).

⁵⁵ s. 262 - 277.

⁵⁶ s. 277 - 289.

⁵⁷ Por. p. 29.

a) tytuł

CODZIENNE / AKTY / z Nabożeństwem / DO / RAN / w NO-GACH / ZBAWICIELA / Vkrzyżowanego. / w LVBLINIE, / w Drukarni Collegij Societatis IESV. / Roku Panskiego 1691.

b) autor

Druk nie podaje informacji o redaktorze całego zbioru; wskazani są autorzy czterech modlitw: św. Ignacy⁵⁸, św. Franciszek Ksawery⁵⁹, św. Augustyn⁶⁰ oraz O. Kasper Druźbicki, autor cyklu modlitewnego⁶¹.

c) ogólna charakterystyka druku

Druk jest modlitewnikiem, którego wiodącym tematem jest cześć Ran cierpiącego Chrystusa. Jest prawdopodobnie brackim modlitewnikiem Kongregacji⁶²; wśród modlitw są również formy towarzyszące Mszy św. i Komunii.

Druk lubelski jest wzorowany na drukach wcześniejszych⁶³; wydany jest w 12-ce, liczy 96 ss nlb.⁶⁴.

Brak w druku wyraźnej informacji o aprobachie kościelnej, choć wskazuje na nią już sam fakt wydania w drukarni zakonnej⁶⁵. W bibliotekach polskich posiadamy aktualnie tylko jeden egzemplarz tego druku⁶⁶.

d) zawartość druku

Dominują w druku modlitwy związane ze czcią Ran cierpiącego Chrystusa, a wśród nich modlitwy codzienne⁶⁷, piątkowe⁶⁸, towarzyszące

⁵⁸ s. 31 - 32 nlb.

⁵⁹ s. 34 nlb.

⁶⁰ s. 71 - 75 nlb. (j) 79 - 81 nlb.

⁶¹ Akty... z W. Oyca Kaspra Drvzbickiego Societatis Iesv, s. 82 - 96 nlb.

⁶² Tylko raz w druku, w prośbie o modlitwę za zmarłych (s. 44 nlb.), pada określenie Kongregacya.

⁶³ Notowany u Estreichera (E. XII.92) wcześniejszy druk krakowski z 1686, zaginął. Wzorem dla druku lubelskiego mógł być, nieznanym Estreicherowi, druk poznański: *Codziennie akty...* Poznań 1686, k. 36 (Bibl. Karmel. krak. 472 I). Druk lubelski powtarza całą zawartość druku poznańskiego (w druku lubelskim są to ss. 1 - 54 nlb.), dodając nowe elementy kultu Ran cierpiącego Chrystusa, wśród których nowymi są też modlitwy św. Augustyna i cykl modlitw O. Druźbickiego. Najbardziej nas interesujące, modlitwy eucharystyczne, wydanie lubelskie powtarza bez zmian za wydaniem poznańskim (w druku poznańskim ss. 24 - 46 i 52 - 60 nlb.).

⁶⁴ Por. E. XII.92.

⁶⁵ Por. Korotajowa K. *Drukarnie zakonne* (w) EK t. IV k. 233 - 236.

⁶⁶ Dane Centralnego Katalogu Starodruków z listopada 1985; BJ 40512 I.

⁶⁷ *Poranne nabozenstwo do Rany P. Iezvsowey w lewey Nodze* (s. 3 - 9 nlb.), *Wieczorne nabozenstwo do Rany P. Iezvsowey w Prawey Nodze* (s. 10 - 15 nlb.).

⁶⁸ *Nabozenstwo na Dzień Piątkowy* (s. 35 nlb.).

rachunkowi sumienia⁶⁹, tajemnicy śmierci⁷⁰, skierowane do Maryi⁷¹, inne modlitwy pasyjne⁷² oraz — najbardziej nas tu interesujące — dwa modlitewne cykle eucharystyczne.

Cykl towarzyszący Mszy św., zatytułowany Nabożentwo Przy Mszy Świętej po Elewacyi⁷³, tworzy 8 modlitw:

Dvszo Chrystusowa poświęć mię (s. 18 - 19 nlb.)

Ofiara ubłagania za żądze całego życia (s. 19 - 21 nlb.)

Ofiara ubłagania za mowy całego życia (s. 21 - 25 nlb.)

Ofiara ubłagania za uczynki całego życia (s. 25 - 31 nlb.)

Modlitwa S. Ignacego (s. 31 - 32 nlb.)

Akt miłości Bożey (s. 32 nlb.)

Akt skruchy (s. 32 - 33 nlb.)

Modlitwa S. Franciszka Xawerego (s. 34 nlb.)

Tytuł cyklu podkreśla, że są to modlitwy odmawiane po Podniesieniu. Do tajemnicy Mszy św. nawiązują najbardziej trzy modlitwy zatytułowane: Ofiara... całego życia. Każdą tworzą dwie części: modlitwa do Boga zakończona Oycze nasz i modlitwa do Maryi zakończona Zdrowaś Marya. Przedstawiamy tu trzy fragmenty: części I modlitwy I, części II modlitwy II i części I modlitwy III.

(Ofiara ubłagania za żądze całego życia)

... Wszystkie te żądze moje, które do stworzenia nad wolą twoją, obrocone były; dziś na tym Ołtarzu, przy ofierze wblągania składam; za nie serdecznie żałuję dla samej miłości twojej. We Krwi najdroższej Iednorodzonego Syna twego, serce moje ze wszystkimi żądzami zatapiam...⁷⁴

(Ofiara ubłagania za mowy całego życia)

... Święta MARYA Matko Boża, przez słowa twoje, którymiś Anioła Świętego zbudowała; Niebo wcieszyla; / Boga na ziemię zwabiła; y iemu z nami, na ziemi zostaiącemu iedyną pociechą była; racz po Synu twoim kierować vsty, ięzykiem, y słowami memi; aby otdąd każde słowo

⁶⁹ Rachunek svmienienia przy Ranach Iezvsowych (s. 55 - 64 nlb.), Affekty nabożne do P. Iezusa Konaiącego na Krzyżu (s. 65 - 71 nlb.), Przepraszanie Oyca Niebieskiego, przez Iezusa Syna iego Mękę (s. 71 - 75 nlb.), Wyznanie swego przewinienia (s. 75 - 76 nlb.), Nabożne do piąci Ran Iezvsa Vkrzyżowanego Westchnienia z pocałowaniem ich (s. 76 - 79 nlb.).

⁷⁰ Litanie za Vmieraiących (s. 36 - 39 nlb.), Westchnienia nabożne ku dobrej śmierci (s. 50 - 54 nlb.), Modlitwa albo Wzdychanie do żywota wiecznego y Oyczyzny Niebieskiej (s. 79 - 81 nlb.).

⁷¹ Dziesięć Pozdrowienia Nayświętszej Panny (s. 15 - 18 nlb.) oraz teksty w modlitwach eucharystycznych.

⁷² Stopnie Męki Pańskiej (s. 45 - 49 nlb.), Akty drugie z W. Oyca Kaspra Drvzbickiego Societatis Iesv (s. 82 - 96 nlb.).

⁷³ s. 18 - 34 nlb.

⁷⁴ s. 20 nlb.

moje, bliźniemu ku zbudowaniu; vszanowaniu Anioła stroża, ku zbudowaniu memu; ku czci y chwale Bożej się ściagało...⁷⁵
(Ofiara ubłagania za uczynki całego życia)

... Tobie naydzielniejsze Słowo, przez ktore wszystko się stało; Tobie Boże wcielony w tey ofierze, z twymi całego życia ludzkiego ubostwionego, sprawami Boskimi, / na ołtarzu składam, y ofiaruję wszystkie dobra moje, chociaż bardzo małe y niedostateczne: abyś ie ty poprawił y poświęcił; abyś ie za wdzięczne przyjął, y przyjemne sobie uczynił; a zawždy mię ku lepszemu ciągnął, do błogosławionego a chwalebneho konca, mnie leniwego y niepożytecznego człowieka przyprowadził...⁷⁶

Modlitwy towarzyszące Komunii św. tworzą cykl samodzielny, nie związany z cyklem mszalnym. Całość stanowią trzy formy modlitwne: przygotowanie, towarzyszenie i dziękczynienie, zatytułowane:

Przygotowanie Do Kommunii Świętej (s. 40-41 nlb.)

Przystępowanie do Kommunii (s. 41-43 nlb.)

Po Kommunii (s. 43-45 nlb.)

Trzeba wskazać, w tym cyklu, tematyczny związek z cierpieniem Chrystusa. Dziękczynienie (Po Kommunii) poleca: Trzy Pacierze y trzy Zdrowaś Marya na uczenie trzech godzin, w ktore Chrystus na Krzyżu był y umierał⁷⁷.

Warto wskazać — obecne również w dziękczynieniu, w tekście wierszowanym, elementy maryjne:

MARYa Matko miłości,
Matko pełna łaskowości
Niech wostatnim życia zgonie
Nie schodzi na twej obronie
IEZV z Panny narodzony
Bądź dziś od nas wysławiony,
Z Oyca y Ducha iednością
Całą wielbiony wiecznością⁷⁸

oraz — obecne w modlitwie końcowej dziękczynienia — elementy maryjności bolesnej:

Niech się wstawia za mną proszę Panie IEZV Chryste, teraz y w godzinę śmierci moiey, u twego miłosierdzia, błogosławiona Panna MARYA Matka twoia, ktorey najsświętszą duszę w godzinę męki twoiey, miecz boleści przeniknął. Przez / ciebie IEZV Chryste Zbawicielu

⁷⁵ s. 24 - 25 nlb.

⁷⁶ s. 28 - 29 nlb.

⁷⁷ s. 43 nlb.

⁷⁸ s. 44 nlb.

świata, który z Oycem y z Duchem Świętym żyiesz y kroluiesz na wieki wieków, Amen.⁷⁹

Przedstawione starodruki są świadkami obecności Eucharystii w polskich drukach lubelskich XVII wieku. Już „Zabawa” 1631, należąca do pierwszych druków Miasta, wskazuje na miejsce Eucharystii w teologii, pobożności i ówczesnej polskiej kulturze chrześcijańskiej. Kulturze, która dzięki uderzeniom prądów luterzańskich, kalwińskich, braci czeskich, okrzepła i zmężniała. Dlatego też Hińcza, popularyzator teologii, podaje gotową i dojrzałą — nie tylko według własnej oceny, o czym świadczy ilość wydań — propozycję pobożności mszalnej. Po upływie ponad pół wieku, ukaże się „Przygotowanie” Skibickiego — modlitewnik eucharystyczny, który da nie tylko gotowy wzór przygotowania i dziękczynienia komunijnego, ale też wskaże szanse, jakie daje wyjście poza schemat, nawet najlepszych, modlitw. Na ile pobożność eucharystyczna będzie osiągała coraz bardziej realne wymiary, ukaże modlitewnik Kongregacji lat dziewięćdziesiątych XVII wieku. Trudno dzisiaj powiedzieć, dla której — a może dla wszystkich — z lubelskich kongregacji jezuickich⁸⁰ ten druk był codziennym modlitewnikiem. Pozostaje jednak faktem, że proponowane przez wcześniejsze druki („Zabawa” i „Przygotowanie”) elementy pobożności eucharystycznej mszalnej i komunijnej, pierwotnie, w pierwszych drukach, jakby rozdzielone, tutaj osiągnęły praktyczną jedność.

Przedstawione druki są przykładem XVII-wiecznej świadomości eucharystycznej, która była owocem trydenckiej nauki o Eucharystii⁸¹ oraz dziedzictwem polskiej teologii eucharystycznej⁸².

Spoglądając na przedstawionych trzech świadków polskiej kultury i religijności XVII wieku, trzeba ze czcią pochylić głowę przed dziełem duchowości ignacjańskiej. Drugi i trzeci druk wydano w lubelskiej

⁷⁹ s. 44 - 45 nlb.

⁸⁰ Już przed rokiem 1613 prowadzili Jezuici w Lublinie, oprócz bractw, 5 Kongregacji maryjańskich. Por. Załęski S. T.J. Jezuici w Polsce t. IV Kraków 1905 s. 356.

⁸¹ Eucharystia należała do głównych tematów Soboru Trydenckiego, czego dowodem są wydane dokumenty: Dekret o Najświętszym Sakramencie (Sesja XIII), Nauka o Komunii pod dwiema postaciami i Komunii małych dzieci (Sesja XXI), Nauka o Najświętszej Ofierze Mszy świętej (Sesja XXII). Por. Breviarium fidei. Oprac. Szymusiak J. M. SJ. Poznań 1964 s. 480 - 503.

⁸² Już nawet spojrzenie na teologię Hozjusza wskazuje na ile Eucharystia należała do pierwszych tematów polskiej teologii XVI wieku, ta zaś teologia do pierwszych w skali Europy i Kościoła. Por. Bochenek J. ks. dr. Stanisława Hozjusza nauka o Eucharystji. Warszawa 1936 (w) Warszawskie Studia Teologiczne. 13 s. 139, 123, 137 - 139.

Drukarni Jezuitów, działającej od roku 1683. Druk pierwszy wydał — ponad pół wieku wcześniej, w pierwszej polskiej drukarni lubelskiej — również Jezuita, O. Hińcza. „Zabawa”, pierwszy raz wydana w Lublinie w roku 1631, później aż czterokrotnie powtórzona w drukarniach kraju, musiała zostawić trwałe ślady w eucharystycznej formacji Polski. Późniejsze eucharystyczne druki lubelskie wyraźnie wyrastały w klimacie duchowości ignacjańskiej, czego najlepszym przykładem jest druk ostatni. Średniowieczne nabożeństwo do Chrystusowych Ran, które w teologii i duchowości Druzbickiego sięga Serca Jezusowego⁸³, świadomie — w kręgu religijności jezuickiej — prowadzi do kultu eucharystycznego. Wystarczy spojrzeć na Codzienne akty 1691, gdzie ukochanie Ran cierpiącego Chrystusa towarzyszy modlitwie, rachunkowi sumienia i tajemnicy śmierci, wiedzie do czynnego udziału we Mszy św. i przyjmowania Eucharystii, z obecną wciąż — wśród cierpień Syna i przy człowieczej Komunii — Maryją. Właśnie ta treść lubelskiego druku eucharystycznego z roku 1691 jest szczególnym świadkiem rozwoju polskiej religijności XVII wieku, dokonującego się w kręgu jezuickiej duchowości ignacjańskiej⁸⁴.

Trzy przedstawione starodruki są jedynymi, które — w gronie 120 poloników lubelskich XVII wieku — dotyczą tajemnicy Eucharystii. Po trzech wiekach, z prawdziwą radością patrzymy na te zabytki chrześcijańskiej kultury Lublina; obecna w nich pobożność eucharystyczna żyje do dziś.

⁸³ Por. Górski K. Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce. Część pierwsza 966 - 1795. Lublin 1962 s. 128 - 129; Szymański S. ks. Misiurek J. ks. Prekursor kultu Serca Jezusowego (w) Ateneum kapłańskie t. 66 1963 s. 137 - 146.

⁸⁴ Porównując cztery XVII-wieczne wydania druku Codzienne akty: Poznań 1686, Lublin 1691, Kraków 1691, Kraków 1692 stwierdzamy, że proces rozwoju pobożności pasyjnej zmierzającej w kierunku Eucharystii i Maryi obserwujemy tylko w drukach środowisk jezuickich (jezuickie jest wydanie poznańskie 1686 i lubelskie 1691). Nie legitymują się tym krakowskie wydania 1691 i 1692, zachowując jednak taki sam — jak w druku poznańskim i lubelskim — cykl eucharystycznych modlitw mszalnych. Por. p. 63 (i) Codzienne akty... Kraków MDCXCI (E. XII.92), Bibl. Karmel. krak. 494/I; Codzienne akty... Kraków MDCXCII (E. o.), Bibl. Karmel. krak. 370/I.